

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)

της 29ης Μαΐου 2018*

«Προδικαστική παραπομπή – Διασφάλιση της καλής μεταχειρίσεως των ζώων κατά τη θανάτωσή τους – Ιδιαίτερες μέθοδοι σφαγής που προβλέπονται από λατρευτικούς τύπους – Μουσουλμανική γιορτή της θυσίας – Κανονισμός (ΕΚ) 1099/2009 – Άρθρο 2, στοιχείο ια' – Άρθρο 4, παράγραφος 4 – Υποχρέωση τελέσεως της λατρευτικού τύπου σφαγής εντός σφαγείου ανταποκρινόμενου στις απαιτήσεις του κανονισμού (ΕΚ) 853/2004 – Κύρος – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρο 10 – Θρησκευτική ελευθερία – Άρθρο 13 ΣΛΕΕ – Σεβασμός των εθνικών εθίμων σε θέματα λατρευτικών τύπων»

Στην υπόθεση C-426/16,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το *Nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel* (ολλανδόφωνο πρωτοδικείο Βρυξελλών, Βέλγιο) με απόφαση της 25ης Ιουλίου 2016, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο την 1η Αυγούστου 2016, στο πλαίσιο της δίκης

Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen, VZW κ.λπ.

κατά

Vlaamse Gewest,

παρισταμένης της:

Global Action in the Interest of Animals (GAIA) VZW,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους Κ. Lenaerts, Πρόεδρο, Α. Tizzano (εισηγητή), Αντιπρόεδρο, R. Silva de Lapuerta, Μ. Pešič, J. Malenovský και Ε. Levits, προέδρους τμήματος, Ε. Juhász, Α. Borg Barthet, Κ. Λυκούργο, Μ. Βηλαρά και Ε. Regan, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: Ν. Wahl

γραμματέας: Μ. Ferreira, κύρια διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 18ης Σεπτεμβρίου 2017,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- οι Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen VZW κ.λπ., εκπροσωπούμενες από τον J. Roets, advocaat,
- η Vlaams Gewest, εκπροσωπούμενη από τους J.-F. De Bock και V. De Schepper, advocaten,
- η Global Action in the Interest of Animals (GAIA) VZW, εκπροσωπούμενη από τους A. Godfroid και Y. Bayens, advocaten,
- η Εσθονική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την N. Grünberg,
- η Ολλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις M. Bulterman και B. Koorman,
- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από την G. Brown, επικουρούμενη από τον A. Bates, barrister,
- το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκπροσωπούμενο από τις E. Karlsson και S. Boelaert καθώς και από τον V. Piessevaux,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους A. Bouquet και H. Krämer καθώς και από την B. Eggers,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 30ής Νοεμβρίου 2017,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά το κύρος του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού (ΕΚ) 1099/2009 του Συμβουλίου, της 24ης Σεπτεμβρίου 2009, για την προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους (ΕΕ 2009, L 303, σ. 1, και διορθωτικό ΕΕ 2014, L 326, σ. 5), σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, διαφόρων μουσουλμανικών ενώσεων και συντονιστικών οργανώσεων τεμενών που δραστηριοποιούνται στη Vlaams Gewest (Περιφέρεια της Φλάνδρας, Βέλγιο) και, αφετέρου, της περιφέρειας αυτής, με αντικείμενο την απόφαση του Vlaamse minister van Mobiliteit, Openbare Werken, Vlaamse Rand, Toerisme en Dierenwelzijn (Φλαμανδού Υπουργού Κινητικότητας, Δημοσίων Έργων, Φλαμανδικών Περιχώρων, Τουρισμού και Καλής Διαβίωσης των Ζώων, στο εξής: περιφερειακός Φλαμανδός Υπουργός) δυνάμει της οποίας, από το έτος 2015 και εξής, δεν επιτρέπεται η κατά τη διάρκεια της μουσουλμανικής γιορτής της θυσίας λατρευτική σφαγή ζώων χωρίς αναισθητοποίηση εντός προσωρινών χώρων σφαγής διαμορφωμένων στους δήμους της Περιφέρειας της Φλάνδρας.

Το δίκαιο της Ένωσης

Ο κανονισμός 853/2004

- 3 Στην αιτιολογική σκέψη 18 του κανονισμού (ΕΚ) 853/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για τον καθορισμό ειδικών κανόνων υγιεινής για τα τρόφιμα ζωικής προελεύσεως (ΕΕ 2004, L 139, σ. 55, και διορθωτικό ΕΕ 2013, L 160, σ. 15), εκτίθενται τα ακόλουθα:

«(18) Είναι σκόπιμο οι απαιτήσεις του παρόντος κανονισμού για τη διάρθρωση και την υγιεινή να εφαρμόζονται σε όλους τους τύπους εγκαταστάσεων, συμπεριλαμβανομένων των μικρών επιχειρήσεων και των κινητών μονάδων σφαγείου.»

- 4 Το άρθρο 4, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού ορίζει τα εξής:

«Οι υπεύθυνοι επιχειρήσεων τροφίμων διαθέτουν στην αγορά προϊόντα ζωικής προέλευσης που έχουν παραχθεί στην [Ευρωπαϊκή Ένωση], μόνον εφόσον τα προϊόντα αυτά έχουν παρασκευασθεί και υποστεί χειρισμούς αποκλειστικά σε εγκαταστάσεις:

α) οι οποίες πληρούν τις σχετικές απαιτήσεις του κανονισμού (ΕΚ) 852/2004 [του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για την υγιεινή των τροφίμων (ΕΕ 2004, L 139, σ. 1)] και των παραρτημάτων II και III του παρόντος κανονισμού και άλλες σχετικές απαιτήσεις της νομοθεσίας περί τροφίμων

και

β) τις οποίες η αρμόδια αρχή έχει καταχωρίσει ή, οσάκις απαιτείται βάσει της παραγράφου 2, εγκρίνει.»

Ο κανονισμός 1099/2009

- 5 Ο κανονισμός 1099/2009 καθορίζει τους κοινούς κανόνες που πρέπει να εφαρμόζουν τα κράτη μέλη όσον αφορά τη διασφάλιση της καλής μεταχείρισεως των ζώων κατά τη σφαγή ή τη θανάτωσή τους.
- 6 Στις αιτιολογικές σκέψεις 4, 8, 15, 18, 43 και 44 του κανονισμού αυτού εκτίθενται τα ακόλουθα:

«(4) Η καλή μεταχείριση των ζώων είναι [...] αξία [της Ένωσης] που αποτυπώνεται στο πρωτόκολλο αριθ. 33 για την προστασία και την καλή διαβίωση των ζώων που επισυνάπτεται στη συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (στο εξής: πρωτόκολλο αριθ. 33). Η προστασία των ζώων κατά τη σφαγή ή τη θανάτωσή τους είναι ζήτημα που απασχολεί την κοινή γνώμη αφού επηρεάζει τη στάση των καταναλωτών απέναντι στα γεωργικά προϊόντα. Επιπλέον, η βελτίωση της προστασίας των ζώων κατά τη σφαγή συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας του κρέατος και έχει έμμεσο θετικό αντίκτυπο στην ασφάλεια των εργαζομένων στα σφαγεία.

[...]

(8) [...] [Η] κοινοτική νομοθεσία σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων η οποία ισχύει για τα σφαγεία έχει τροποποιηθεί σημαντικά με την έκδοση του κανονισμού (ΕΚ) 852/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για την υγιεινή των τροφίμων [(ΕΕ 2004, L 139, σ. 1)] και του κανονισμού [853/2004]. Οι κανονισμοί αυτοί υπογραμμίζουν την ευθύνη των υπευθύνων επιχειρήσεων τροφίμων για την ασφάλεια των τροφίμων. Τα σφαγεία υπόκεινται επίσης σε διαδικασία προέγκρισης βάσει της οποίας η

κατασκευή, η διαρρύθμιση και ο εξοπλισμός τους εξετάζονται από την αρμόδια αρχή προκειμένου να διαπιστώνεται εάν συμμορφώνονται με τους αντίστοιχους τεχνικούς κανόνες σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων. Τα μελήματα καλής μεταχείρισης των ζώων θα πρέπει να ενσωματωθούν καλύτερα στα σφαγεία καθώς και στην κατασκευή, τη διαρρύθμιση και τον εξοπλισμό τους.

[...]

- (15) Στο πρωτόκολλο αριθ. 33 τονίζεται επίσης ότι πρέπει να τηρούνται οι νομοθετικές ή διοικητικές διατάξεις και τα έθιμα των κρατών μελών που αφορούν, ιδίως, τους λατρευτικούς τύπους, τις πολιτιστικές παραδόσεις και την κατά τόπους πολιτιστική κληρονομιά, κατά τη διαμόρφωση και εφαρμογή των πολιτικών της [Ένωσης], μεταξύ άλλων, στους τομείς της γεωργίας και της εσωτερικής αγοράς. Επομένως, είναι σκόπιμο να εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του παρόντος κανονισμού οι πολιτιστικές εκδηλώσεις κατά τις οποίες η συμμόρφωση προς τις απαιτήσεις καλής μεταχείρισης των ζώων θα επηρέαζε δυσμενώς την ίδια τη φύση της συγκεκριμένης εκδήλωσης.

[...]

- (18) Η παρέκκλιση από την υποχρέωση αναισθητοποίησης σε περιπτώσεις σφαγής σε σφαγεία στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων έχει θεσπιστεί από την οδηγία 93/119/ΕΚ [του Συμβουλίου, της 22 Δεκεμβρίου 1993, σχετικά με την προστασία των ζώων κατά τη σφαγή ή/και τη θανάτωσή τους (ΕΕ 1993, L 340, σ. 21)]. Επειδή οι [...] διατάξεις [του δικαίου της Ένωσης] που ισχύουν για τη σφαγή στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων έχουν μεταφερθεί με διαφορετικό τρόπο στις εθνικές νομοθεσίες, ανάλογα με το εθνικό πλαίσιο, και δεδομένου ότι οι εθνικοί κανόνες λαμβάνουν υπόψη πτυχές που υπερβαίνουν τον σκοπό του παρόντος κανονισμού, είναι σκόπιμο να διατηρηθεί μεν η παρέκκλιση από την υποχρέωση αναισθητοποίησης πριν από τη σφαγή, αλλά να παρασχεθεί κάποιο περιθώριο επικουρικότητας σε κάθε κράτος μέλος. Κατά συνέπεια, ο παρών κανονισμός σέβεται το δικαίωμα της ελευθερίας θρησκείας, καθώς και την ελευθερία εκδήλωσης του θρησκευάτος ή των πεποιθήσεων του ατόμου με τη λατρεία, την εκπαίδευση, την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και τις τελετές, όπως αυτό κατοχυρώνεται από το άρθρο 10 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

[...]

- (43) Η σφαγή χωρίς αναισθητοποίηση προϋποθέτει ότι ο λαιμός του ζώου κόβεται με ακρίβεια με αιχμηρό μαχαίρι ώστε να περιορίζεται στο ελάχιστο η ταλαιπωρία του. Επιπλέον, η απουσία μηχανικής ακινητοποίησης μετά την τομή ενδέχεται να επιβραδύνει τη διαδικασία αφαίμαξης παρατείνοντας χωρίς λόγο την ταλαιπωρία των ζώων. Τα βοοειδή και τα αιγοπρόβατα είναι τα συνηθέστερα είδη ζώων που σφάζονται με τη διαδικασία αυτήν. Επομένως, τα μηρυκαστικά που σφάζονται χωρίς αναισθητοποίηση θα πρέπει να ακινητοποιούνται ατομικά και με μηχανικά μέσα.
- (44) Υπάρχει συνεχής επιστημονική και τεχνική πρόοδος όσον αφορά τον χειρισμό και την ακινητοποίηση των ζώων στα σφαγεία. Επομένως, είναι σκόπιμο να εξουσιοδοτηθεί η Επιτροπή να τροποποιεί τις απαιτήσεις που διέπουν τον χειρισμό και την ακινητοποίηση των ζώων πριν από τη σφαγή διατηρώντας ταυτόχρονα ένα ομοιόμορφο και υψηλό επίπεδο προστασίας των ζώων.

[...]»

- 7 Το άρθρο 1 του κανονισμού 1099/2009, το οποίο επιγράφεται «Αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής», ορίζει, στην παράγραφο 3, τα εξής:

«Ο παρών κανονισμός δεν ισχύει:

- α) όταν τα ζώα θανατώνονται:

[...]

iii) κατά τη διάρκεια πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων·

[...]».

- 8 Το άρθρο 2 του κανονισμού αυτού, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ορισμοί», έχει ως εξής:

«Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, ισχύουν οι ακόλουθοι ορισμοί:

[...]

στ) “αναισθητοποίηση”: κάθε μέθοδος που εφαρμόζεται σκόπιμα και επιφέρει απώλεια της αισθητηριακής αντίληψης και ευαισθησίας, χωρίς πόνο, συμπεριλαμβανομένης οποιασδήποτε μεθόδου καταλήγει σε ακαριαίο θάνατο·

ζ) “λατρευτικός τύπος”: σειρά πράξεων που σχετίζονται με τη σφαγή ζώων και προβλέπονται από μια θρησκεία·

[...]

ια) “σφαγείο”: εγκατάσταση που χρησιμοποιείται για τη σφαγή χερσαίων ζώων και εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού [...] 853/2004·

[...]».

- 9 Το άρθρο 4 του κανονισμού 1099/2009, που φέρει τον τίτλο «Μέθοδοι αναισθητοποίησης», ορίζει τα εξής:

«1. Τα ζώα θανατώνονται μόνο μετά από αναισθητοποίηση σύμφωνα με τις μεθόδους και τις ειδικές απαιτήσεις για την εφαρμογή των μεθόδων αυτών, όπως προβλέπονται στο παράρτημα I. Η απώλεια αισθητηριακής αντίληψης και ευαισθησίας διατηρείται μέχρι τον θάνατο του ζώου.

[...]

4. Για τα ζώα που υποβάλλονται σε ιδιαίτερες μεθόδους σφαγής που προβλέπονται από λατρευτικούς τύπους, δεν εφαρμόζονται οι απαιτήσεις της παραγράφου 1, υπό την προϋπόθεση ότι η σφαγή διενεργείται σε σφαγείο.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

- 10 Όπως προκύπτει από την ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία, η μουσουλμανική γιορτή της θυσίας (στο εξής: γιορτή της θυσίας) είναι λατρευτική εκδήλωση που διοργανώνεται κάθε χρόνο επί τρεις ημέρες από τους θρησκευόμενους μουσουλμάνους, προκειμένου να τηρείται μια συγκεκριμένη θρησκευτική επιταγή.

- 11 Από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι μεγάλος αριθμός θρησκευόμενων μουσουλμάνων στο Βέλγιο θεωρούν ότι είναι θρησκευτικό τους καθήκον να σφάξουν ή να αναθέσουν σε τρίτον να σφάξει, κατά προτίμηση την πρώτη ημέρα της γιορτής αυτής, ένα ζώο, το κρέας του οποίου, στη συνέχεια, εν μέρει καταναλώνεται από την οικογένεια και εν μέρει μοιράζεται στους απόρους, τους γείτονες και τα μέλη της ευρύτερης οικογένειας.
- 12 Η πλειονότητα της μουσουλμανικής κοινότητας του Βελγίου, όπως εκφράζεται από το θεολογικό συμβούλιο που λειτουργεί εντός της εκτελεστικής οργανώσεως των μουσουλμάνων του κράτους μέλους αυτού, συμφωνεί ότι αυτού του τύπου η σφαγή πρέπει να τελείται χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση των ζώων και με τήρηση των λοιπών επιταγών του συνδεόμενου με τη σφαγή αυτή θρησκευτικού τυπικού (στο εξής: λατρευτικού τύπου σφαγή).
- 13 Σε εκτέλεση του άρθρου 16, παράγραφος 2, του *loi relative à la protection et au bien-être des animaux* (νόμου σχετικά με την προστασία και την καλή διαβίωση των ζώων), της 14ης Αυγούστου 1986 (*Belgisch Staatsblad* της 3ης Δεκεμβρίου 1986, σ. 16382), το *arrêté royal relatif à certains abattages prescrits par un rite religieux* (βασιλικό διάταγμα για την τέλεση ορισμένων σφαγών στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων), της 11ης Φεβρουαρίου 1988 (*Belgisch Staatsblad* της 1ης Μαρτίου 1988, σ. 2888), όριζε ότι, στο Βέλγιο, οι σφαγές που προβλέπονται από λατρευτικούς τύπους επιτρεπόταν να τελούνται μόνον στα νομίμως εγκεκριμένα σφαγεία (στο εξής: εγκεκριμένα σφαγεία) ή «σε εγκαταστάσεις που εγκρίνονται από τον αρμόδιο για τη γεωργία υπουργό, κατόπιν διαβουλεύσεως με τον αρμόδιο για τη δημόσια υγεία υπουργό» (στο εξής: προσωρινοί χώροι σφαγής).
- 14 Κατ' εφαρμογήν του ως άνω κανονιστικού πλαισίου ο Βέλγος ομοσπονδιακός Υπουργός ενέκρινε κάθε χρόνο, από το έτος 1998 και εφεξής, προσωρινούς χώρους σφαγής που, μαζί με τα εγκεκριμένα σφαγεία, καθιστούσαν δυνατή την τέλεση λατρευτικού τύπου σφαγών κατά τη μουσουλμανική γιορτή της θυσίας, καλύπτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ανεπαρκή δυναμικότητα των εγκεκριμένων σφαγείων, η οποία οφειλόταν στην αύξηση της ζήτησεως κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου.
- 15 Κατόπιν διαβουλεύσεως με τη μουσουλμανική κοινότητα, η ομοσπονδιακή δημόσια υπηρεσία δημόσιας υγείας, ασφάλειας της τροφικής αλυσίδας και περιβάλλοντος είχε δημοσιεύσει κατά καιρούς, έως το 2013, «εγχειρίδιο» σχετικά με τη διοργάνωση της μουσουλμανικής γιορτής της θυσίας, το οποίο περιλάμβανε συστάσεις για τη δημιουργία και τη λειτουργία προσωρινών χώρων σφαγής.
- 16 Κατόπιν της έκτης κρατικής μεταρρυθμίσεως, η σχετική με την καλή διαβίωση των ζώων αρμοδιότητα μεταφέρθηκε στις Περιφέρειες από 1ης Ιουλίου 2014. Ως εκ τούτου, για τη ρύθμιση της διοργανώσεως της μουσουλμανικής γιορτής της θυσίας του έτους 2014 εντός των εδαφικών της ορίων, η Περιφέρεια της Φλάνδρας εξέδωσε με τη σειρά της εγχειρίδιο, παρόμοιο με το ομοσπονδιακό εγχειρίδιο του έτους 2013, στο οποίο αναφερόταν ότι οι προσωρινοί χώροι σφαγής μπορούσαν να αδειοδοτηθούν με ατομική έγκριση από τον αρμόδιο υπουργό για ορισμένη περίοδο, υπό την προϋπόθεση ότι δεν υφίστατο επαρκής δυναμικότητα σφαγής στα εγκεκριμένα σφαγεία σε εύλογη απόσταση και υπό τον όρο ότι τηρούνταν ένα σύνολο προϋποθέσεων σχετικά με τον εξοπλισμό και τις λειτουργικές υποχρεώσεις.
- 17 Εντούτοις, στις 12 Σεπτεμβρίου 2014, ο περιφερειακός Φλαμανδός Υπουργός ανακοίνωσε ότι δεν θα χορηγούσε πλέον, από το έτος 2015 και εφεξής, εγκρίσεις για προσωρινούς χώρους σφαγής εντός των οποίων είναι δυνατή η τέλεση λατρευτικού τύπου σφαγής κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας, με την αιτιολογία ότι οι εγκρίσεις αυτές είναι αντίθετες προς τις διατάξεις του κανονισμού 1099/2009 και, ειδικότερα, προς τον κανόνα που καθιερώνει το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού αυτού, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του ίδιου κανονισμού, δυνάμει του οποίου τα ζώα που υποβάλλονται σε ιδιαίτερες μεθόδους σφαγής προβλεπόμενες από λατρευτικούς τύπους επιτρέπεται να σφάζονται χωρίς αναισθητοποίηση μόνο σε σφαγεία τα οποία ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του κανονισμού 853/2004.

- 18 Στις 4 Ιουνίου 2015, ο εν λόγω υπουργός απηύθυνε στους δημάρχους των πόλεων και λοιπών δήμων της Φλάνδρας εγκύκλιο με την οποία τους ενημέρωνε ότι, από το έτος 2015 και εφεξής, όλες οι σφαγές ζώων χωρίς αναισθητοποίηση, συμπεριλαμβανομένων των λατρευτικού τύπου σφαγών που τελούνται στο πλαίσιο της γιορτής της θυσίας, πρέπει να πραγματοποιούνται αποκλειστικώς σε εγκεκριμένα σφαγεία ανταποκρινόμενα στις απαιτήσεις του κανονισμού 853/2004 (στο εξής: επίμαχη εγκύκλιος).
- 19 Ο περιφερειακός Φλαμανδός Υπουργός μνημόνευσε, ειδικότερα, έγγραφο της Γενικής Διευθύνσεως (ΓΔ) «Υγεία και ασφάλεια των τροφίμων» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της 30ής Ιουλίου 2015, με τίτλο «Ερευνα που διενεργήθηκε στο Βέλγιο μεταξύ 24ης Νοεμβρίου και 3ης Δεκεμβρίου 2014 για την αξιολόγηση των ελέγχων που έχουν ως αντικείμενο την καλή μεταχείριση των ζώων κατά τη σφαγή και τις συναφείς πράξεις» [DG(SANTE) 2014-7059 – RM]. Συγκεκριμένα, στο έγγραφο αυτό αναφερόταν ότι «η στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων θανάτωση ζώων χωρίς αναισθητοποίηση, η οποία τελείται εκτός σφαγείου, δεν είναι σύμφωνη με τον κανονισμό [1099/2009]».
- 20 Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο, οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης προσέφυγαν, στις 5 Φεβρουαρίου 2016, κατά της Περιφέρειας της Φλάνδρας ενώπιον του *Nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel* (ολλανδόφωνου πρωτοδικείου Βρυξελλών, Βέλγιο).
- 21 Οι προσφεύγοντες αυτοί υποστηρίζουν, κατά κύριο λόγο, ότι ο κανονισμός 1099/2009 δεν τυγχάνει εφαρμογής επί των σφαγών λατρευτικού τύπου, διότι το άρθρο 1, παράγραφος 3, στοιχείο α', περίπτωση iii, αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής του τη σφαγή ζώων κατά τη διάρκεια «πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων». Επικουρικώς, οι προσφεύγοντες αμφισβητούν το κύρος του κανόνα που καθιερώνει το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, υποστηρίζοντας, αφενός, ότι ο κανόνας αυτός προσβάλλει το δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία, που προστατεύεται από το άρθρο 10 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) και από το άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ) και, αφετέρου, δεν σέβεται τα βελγικά έθιμα τα σχετικά με τους λατρευτικούς τύπους της γιορτής της θυσίας, που προστατεύονται από το άρθρο 13 ΣΛΕΕ.
- 22 Το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ευθύς εξαρχής ότι η λατρευτική σφαγή που τελείται στο πλαίσιο της γιορτής της θυσίας εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1099/2009, διότι η πράξη αυτή καλύπτεται από την έννοια «λατρευτικός τύπος», όπως ορίζεται στο άρθρο 2, στοιχείο ζ', και, επομένως, αποτελεί αντικείμενο του κανόνα που καθιερώνει το άρθρο 4, παράγραφος 4 του κανονισμού αυτού.
- 23 Εντούτοις, το εν λόγω δικαστήριο εκτιμά ότι η επίμαχη εγκύκλιος, θέτοντας σε εφαρμογή τον κανόνα του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, συνεπάγεται περιορισμό του δικαιώματος στη θρησκευτική ελευθερία και θίγει τα βελγικά έθιμα σε θέματα λατρευτικών τύπων. Ειδικότερα, η εγκύκλιος αυτή υποχρεώνει τους θρησκευόμενους μουσουλμάνους να τελούν τη λατρευτικού τύπου σφαγή κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας εντός εγκεκριμένων σφαγείων που ανταποκρίνονται στις σχετικές με την κατασκευή, τη διαρρύθμιση και τον εξοπλισμό τεχνικές απαιτήσεις που προβλέπει ο κανονισμός 853/2004. Ωστόσο, εντός των εδαφικών ορίων της Περιφέρειας της Φλάνδρας, τα σφαγεία που πληρούν αυτές τις απαιτήσεις δεν είναι επαρκή σε αριθμό ώστε να ανταποκρίνονται στην αυξημένη ζήτηση για κρέας χαλάλ που παρατηρείται εν γένει κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας. Επομένως, η υποχρέωση τελέσεως της λατρευτικού τύπου σφαγής εντός των εγκεκριμένων σφαγείων εμποδίζει πολλούς θρησκευόμενους μουσουλμάνους να τηρούν το θρησκευτικό καθήκον τους να σφάζουν ή να αναθέσουν σε τρίτον να σφάξει ζώο την πρώτη ημέρα της γιορτής της θυσίας σύμφωνα με το προβλεπόμενο τελετουργικό.

- 24 Επιπλέον, κατά το αιτούν δικαστήριο, ο περιορισμός αυτός δεν έχει σχέση ούτε τελεί σε αναλογία με τους θεμιτούς σκοπούς της διασφάλισης της καλής μεταχειρίσεως των ζώων και της προστασίας της δημόσιας υγείας, τους οποίους επιδιώκει. Συγκεκριμένα, αφενός, η αδειοδότηση προσωρινών χώρων σφαγής από το 1998 έως το 2014 είχε ως αποτέλεσμα να διασφαλιστεί σε επαρκές επίπεδο η αποφυγή της ταλαιπωρίας των ζώων και η προστασία της δημόσιας υγείας. Αφετέρου, η μετατροπή των ως άνω προσωρινών χώρων σφαγής σε σφαγεία ανταποκρινόμενα στις σχετικές με την κατασκευή, τη διαρρύθμιση και τον εξοπλισμό τεχνικές απαιτήσεις του κανονισμού 853/2004 θα απαιτούσε πολύ υψηλές χρηματοοικονομικές επενδύσεις δυσανάλογες με το προσωρινό χρονικό διάστημα εντός του οποίου η λατρευτικού τύπου σφαγή τελείται στους χώρους αυτούς.
- 25 Υπό το πρίσμα των ως άνω εκτιμήσεων, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς το κύρος του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού.
- 26 Υπό τις συνθήκες αυτές, το *Nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg te Brussel* (ολλανδόφωνο πρωτοδικείο Βρυξελλών) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Είναι το άρθρο 4, παράγραφος 4, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού [1099/2009] ανίσχυρο λόγω παραβάσεως του άρθρου 9 της [ΕΣΔΑ], του άρθρου 10 του [Χάρτη] και/ή του άρθρου 13 [ΣΛΕΕ], για τον λόγο ότι ορίζει ότι τα ζώα που αποτελούν το αντικείμενο ειδικών μεθόδων σφαγής οι οποίες προβλέπονται από λατρευτικούς τύπους μπορούν να σφαγιαζονται χωρίς αναισθητοποίηση μόνο σε σφαγείο το οποίο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού [853/2004], ενώ στην Περιφέρεια της Φλάνδρας δεν υπάρχει σε τέτοια σφαγεία επαρκής δυνατότητα ικανοποίησης της ζήτησης που κάθε χρόνο δημιουργείται κατά τη μουσουλμανική γιορτή της θυσίας για σφαγή ζώων χωρίς αναισθητοποίηση στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων, και τα βάρη της μετατροπής, εν όψει της μουσουλμανικής γιορτής της θυσίας, των εγκεκριμένων και ελεγμένων από το κράτος προσωρινών εγκαταστάσεων σφαγής σε σφαγεία που εμπίπτουν στον κανονισμό [853/2004] δεν φαίνονται να είναι πρόσφορα για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών της καλής διαβίωσης των ζώων και της δημόσιας υγείας ούτε αναλογικά με τους σκοπούς αυτούς;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

Επί του παραδεκτού

- 27 Η Περιφέρεια της Φλάνδρας, η Ολλανδική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, καθώς και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Επιτροπή υποστηρίζουν ότι το προδικαστικό ερώτημα είναι απαράδεκτο.
- 28 Αφενός, η Περιφέρεια της Φλάνδρας και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου αμφισβητούν τη λυσιτέλεια του ερωτήματος αυτού, λόγω της διατυπώσεώς του. Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι τυχόν περιορισμός του δικαιώματος στη θρησκευτική ελευθερία είναι δυνατόν να απορρέει ενδεχομένως μόνο από τον κανονισμό 853/2004, στο μέτρο που αυτός ακριβώς ο κανονισμός καθορίζει τις προϋποθέσεις εγκρίσεως των σφαγείων εντός των οποίων η επίμαχη εγκύκλιος επιβάλλει την τέλεση της λατρευτικού τύπου σφαγής κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας. Επομένως, το εν λόγω ερώτημα δεν έχει σχέση με τη διαφορά της κύριας δίκης, καθόσον αφορά το κύρος όχι του κανονισμού 853/2004, αλλά του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού.
- 29 Αφετέρου, η Περιφέρεια της Φλάνδρας, η Ολλανδική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, καθώς και το Συμβούλιο και η Επιτροπή εκφράζουν αμφιβολίες ως προς τη χρησιμότητα του προδικαστικού ερωτήματος. Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι το ερώτημα αυτό στηρίζεται σε

πραγματικά περιστατικά εντοπιζόμενα στο εσωτερικό ενός μόνο κράτους μέλους, τα οποία δεν έχουν σχέση με τον κανονισμό 1099/2009 και, ως εκ τούτου, δεν είναι ικανά να επηρεάσουν το κύρος του. Ειδικότερα, το ζήτημα από το οποίο ανέκυψε η διαφορά της κύριας δίκης απορρέει μόνον από την ανεπαρκή δυναμικότητα σφαγής των εγκεκριμένων στην Περιφέρεια της Φλάνδρας σφαγείων προκειμένου να αντιμετωπιστεί η ζήτηση κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας και από τη σημαντική έκταση της χρηματοοικονομικής επένδυσης που θα απαιτούνταν προκειμένου να καταστεί δυνατή η μετατροπή των προσωρινών χώρων σφαγής σε σφαγεία ανταποκρινόμενα στις απαιτήσεις του κανονισμού 853/2004.

- 30 Συναφώς, πρέπει ευθύς εξαρχής να υπομνησθεί ότι εναπόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο που έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της δικαστικής απόφασης που πρόκειται να εκδώσει να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα μιας προδικαστικής απόφασης για την έκδοση της δίκης του αποφάσεως όσο και τη λυσιτέλεια των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Κατά συνέπεια, εφόσον τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία ή το κύρος κανόνα δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο υποχρεούται καταρχήν να απαντήσει (αποφάσεις της 16ης Ιουνίου 2015, Gauweiler κ.λπ., C-62/14, EU:C:2015:400, σκέψη 24, και της 4ης Μαΐου 2016, Pillbox 38, C-477/14, EU:C:2016:324, σκέψη 15).
- 31 Επομένως, τα προδικαστικά ερωτήματα που αφορούν το δίκαιο της Ένωσης είναι κατά τεκμήριο λυσιτελή. Το Δικαστήριο μπορεί να μην απαντήσει σε προδικαστικό ερώτημα που έχει υποβληθεί από εθνικό δικαστήριο μόνον όταν είναι πρόδηλο ότι η ζητούμενη ερμηνεία ή κρίση επί του κύρους του οικείου κανόνα δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το ζήτημα είναι υποθετικής φύσεως ή ακόμη όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία τα οποία είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα υποβληθέντα ερωτήματα (απόφαση της 16ης Ιουνίου 2015, Gauweiler κ.λπ., C-62/14, EU:C:2015:400, σκέψη 25).
- 32 Εν προκειμένω, όσον αφορά, αφενός, το επιχείρημα ότι το υποβληθέν ερώτημα δεν είναι λυσιτελές για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης, επισημαίνεται ότι είναι αληθές ότι οι προϋποθέσεις εγκρίσεως των σφαγείων εντός των οποίων η επίμαχη εγκύκλιος επιβάλλει, από το έτος 2015 και εφεξής, την τέλεση της λατρευτικού τύπου σφαγής κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας καθορίζονται με τον κανονισμό 853/2004. Εντούτοις, από την ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία προκύπτει σαφώς ότι η εγκύκλιος αυτή εκδόθηκε ειδικώς βάσει του κανόνα που προβλέπει το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, ο οποίος επιβάλλει την τέλεση σφαγής στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων εντός των εγκεκριμένων σφαγείων που ανταποκρίνονται στις οριζόμενες με τον κανονισμό 853/2004 τεχνικές απαιτήσεις.
- 33 Υπό τις συνθήκες αυτές, το ερώτημα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο, καθόσον αφορά το κύρος του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, έχει πρόδηλη σχέση με το υποστατό και το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης και, ως εκ τούτου, είναι όντως λυσιτελές για την επίλυσή της.
- 34 Όσον αφορά, αφετέρου, το επιχείρημα ότι το ερώτημα αυτό στερείται χρησιμότητας καθόσον στηρίζεται σε πραγματικά περιστατικά εντοπιζόμενα στο εσωτερικό ενός μόνο κράτους μέλους, τα οποία δεν έχουν σχέση με το ενδεχομένως ανίσχυρο του κανονισμού 1099/2009, επισημαίνεται ότι το επιχείρημα αυτό πρέπει να εκτιμηθεί, όπως υπογράμμισε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 39 έως 42 των προτάσεων του, στο πλαίσιο της εξετάσεως της ουσίας της υπό κρίση αιτήσεως προδικαστικής απόφασης.
- 35 Πράγματι, με το επιχείρημα αυτό επιδιώκεται, στην πραγματικότητα, να αμφισβητηθεί αυτή καθαυτή η δυνατότητα να κριθεί ανίσχυρος, υπό το πρίσμα του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης και, ειδικότερα, των διατάξεων του Χάρτη και της Συνθήκης ΛΕΕ, ο κανόνας του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού

αυτού, βάσει του σκεπτικού ότι η απορρέουσα από τον κανόνα αυτόν υποχρέωση τελέσεως των λατρευτικού τύπου σφαγών εντός εγκεκριμένων σφαγείων δεν συνιστά αφ' εαυτής περιορισμό στην άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας και στην τήρηση των εθνικών εθίμων σε θέματα λατρευτικών τύπων.

36 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το υποβληθέν ερώτημα είναι παραδεκτό.

Επί της ουσίας

37 Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να εξετάσει το κύρος του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, υπό το πρίσμα του άρθρου 10 του Χάρτη και του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ, καθώς και υπό το πρίσμα του άρθρου 13 ΣΛΕΕ, στο μέτρο κατά το οποίο οι εν λόγω διατάξεις του κανονισμού 1099/2009 έχουν ως αποτέλεσμα να επιβάλλουν την τέλεση της λατρευτικού τύπου σφαγής κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας εντός εγκεκριμένων σφαγείων ανταποκρινόμενων στις καθοριζόμενες με τον κανονισμό 853/2004 τεχνικές απαιτήσεις.

Επί του κύρους του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, υπό το πρίσμα του άρθρου 10 του Χάρτη και του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ

38 Υπενθυμίζεται, προκαταρκτικώς, ότι η Ένωση αποτελεί Ένωση δικαίου εντός της οποίας κάθε πράξη των θεσμικών οργάνων υπόκειται σε έλεγχο της συμφωνίας της, μεταξύ άλλων, με τις Συνθήκες, τις γενικές αρχές του δικαίου καθώς και με τα θεμελιώδη δικαιώματα (απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2015, Schrems, C-362/14, EU:C:2015:650, σκέψη 60 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

39 Καταρχάς, όσον αφορά το δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία περί του οποίου γίνεται λόγος στο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο μνημονεύει την προστασία που παρέχει στο δικαίωμα αυτό τόσο το άρθρο 10 του Χάρτη όσο και το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ.

40 Διευκρινίζεται συναφώς ότι μολονότι, όπως επιβεβαιώνεται από το άρθρο 6, παράγραφος 3, ΣΕΕ, τα αναγνωρισμένα από την ΕΣΔΑ θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν τμήμα του δικαίου της Ένωσης ως γενικές αρχές και το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη επιβάλλει να αναγνωρίζεται στα περιεχόμενα στον εν λόγω Χάρτη δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται από την ΕΣΔΑ η ίδια έννοια και η ίδια εμβέλεια με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση, η ΕΣΔΑ δεν συνιστά εντούτοις, ενόσω η Ένωση δεν έχει προσχωρήσει σε αυτή, νομική πράξη τυπικώς ενταγμένη στην έννομη τάξη της Ένωσης (αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 44' της 3ης Σεπτεμβρίου 2015, Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-398/13 P, EU:C:2015:535, σκέψη 45, και της 15ης Φεβρουαρίου 2016, N., C-601/15 PPU, EU:C:2016:84, σκέψη 45).

41 Επομένως, η εξέταση του κύρους του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, την οποία έχει ζητήσει το αιτούν δικαστήριο, πρέπει να διενεργηθεί υπό το πρίσμα του άρθρου 10 του Χάρτη (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 15ης Φεβρουαρίου 2016, N., C-601/15 PPU, EU:C:2016:84, σκέψη 46 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

42 Περαιτέρω, πρέπει να εξεταστεί αν οι ιδιαίτερες μέθοδοι σφαγής που προβλέπονται από λατρευτικούς τύπους, κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 10, παράγραφος 1, του Χάρτη.

- 43 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, το δικαίωμα στην ελευθερία της σκέψεως, της συνειδήσεως και της θρησκείας, όπως κατοχυρώνεται με το άρθρο 10, παράγραφος 1, του Χάρτη, συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, την ελευθερία κάθε προσώπου να εκδηλώνει το θρήσκευμά του ή τις πεποιθήσεις του, ατομικώς ή συλλογικώς, δημοσία ή κατ' ιδίαν, με τη λατρεία, την εκπαίδευση, την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και τις τελετές που η θρησκεία ή οι πεποιθήσεις αυτές προβλέπουν (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 14ης Μαρτίου 2017, G 4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203, σκέψη 27, καθώς και της 14ης Μαρτίου 2017, Bougnaoui και ADDH, C-188/15, EU:C:2017:204, σκέψη 29).
- 44 Επιπλέον, επισημαίνεται ότι ο Χάρτης δέχεται μια ευρεία έννοια του χρησιμοποιούμενου σε αυτόν όρου «θρησκεία», που καλύπτει τόσο το *forum internum*, δηλαδή την ύπαρξη πεποιθήσεων, όσο και το *forum externum*, δηλαδή τη δημόσια εκδήλωση της θρησκευτικής πίστεως (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 14ης Μαρτίου 2017, G 4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203, σκέψη 28, καθώς και της 14ης Μαρτίου 2017, Bougnaoui και ADDH, C-188/15, EU:C:2017:204, σκέψη 30).
- 45 Επομένως, οι ιδιαίτερες μέθοδοι σφαγής που προβλέπονται από λατρευτικούς τύπους, κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 10, παράγραφος 1, του Χάρτη (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση του ΕΔΔΑ της 27ης Ιουνίου 2000, Cha'are Shalom Ve Tsedek κατά Γαλλίας, CE:ECHR:2000:0627JUD002741795, § 74).
- 46 Τέλος, πρέπει να εξεταστεί αν, όπως επισήμανε το αιτούν δικαστήριο, ο κανόνας που καθιερώνει το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009 αφορά πράγματι την επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης λατρευτικού τύπου σφαγή.
- 47 Συναφώς, υπογραμμίζεται ότι η έννοια «λατρευτικός τύπος» που περιλαμβάνεται στη διάταξη αυτή ορίζεται, με το άρθρο 2, στοιχείο ζ', του κανονισμού 1099/2009, ως η «σειρά πράξεων που σχετίζονται με τη σφαγή ζώων και προβλέπονται από μια θρησκεία».
- 48 Όπως υπομνήσθηκε στις σκέψεις 11 και 12 της παρούσας αποφάσεως, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης λατρευτικού τύπου σφαγή αποτελεί τελετή που πραγματοποιείται ετησίως από μεγάλο αριθμό θρησκευόμενων μουσουλμάνων στο Βέλγιο προκειμένου να τηρηθεί μια συγκεκριμένη θρησκευτική επιταγή η οποία συνίσταται στην υποχρέωσή τους να σφάζουν ή να αναθέσουν σε τρίτο να σφάξει, χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση, ένα ζώο, το κρέας του οποίου στη συνέχεια εν μέρει καταναλώνεται από την οικογένεια και εν μέρει μοιράζεται στους απόρους, τους γείτονες και τα μέλη της ευρύτερης οικογένειας.
- 49 Κατά συνέπεια, η εν λόγω σφαγή εμπίπτει όντως στην έννοια «λατρευτικός τύπος», κατά το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009. Ως εκ τούτου, η σφαγή αυτή εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 10, παράγραφος 1, του Χάρτη.
- 50 Η ανωτέρω εκτίμηση δεν μπορεί να ανατραπεί, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 51 έως 58 των προτάσεών του, από τη θεολογική συζήτηση, περί της οποίας έκανε ιδιαίτερο λόγο η ΓΑΙΑ με τις γραπτές παρατηρήσεις της και κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, μεταξύ των διαφόρων θρησκευτικών τάσεων της μουσουλμανικής κοινότητας ως προς τον απόλυτο ή μη χαρακτήρα της υποχρέωσης σφαγής των ζώων χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίησή τους κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας και, συνακόλουθα, ως προς την ύπαρξη τυχόν εναλλακτικών λύσεων σε περίπτωση που δεν είναι δυνατή η εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής.
- 51 Πράγματι, η ύπαρξη τυχόν διαφορετικών θεολογικών απόψεων επί του ζητήματος αυτού δεν μπορεί, αφ' εαυτής, να αναιρέσει τον χαρακτηρισμό της μεθόδου θρησκευτικής σφαγής, όπως την περιγράφει το αιτούν δικαστήριο με την εξεταζόμενη αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, ως σφαγής «στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων».

- 52 Κατόπιν των προκαταρκτικών αυτών διευκρινίσεων, πρέπει να εξεταστεί αν ο κανόνας του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, αποτελεί περιορισμό του δικαιώματος στη θρησκευτική ελευθερία, το οποίο κατοχυρώνεται με το άρθρο 10 του Χάρτη.
- 53 Το άρθρο 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1099/2009 προβλέπει, εν είδει γενικής αρχής, ότι, εντός της Ένωσης, «τα ζώα θανατώνονται μόνο μετά από αναισθητοποίηση». Η παράγραφος 4 του άρθρου αυτού ορίζει ότι, για τα ζώα που υποβάλλονται σε ιδιαίτερες μεθόδους σφαγής προβλεπόμενες από λατρευτικούς τύπους, όπως είναι οι σχετικές με την λατρευτικού τύπου σφαγή που τελείται κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας, «δεν εφαρμόζονται οι απαιτήσεις της παραγράφου 1, υπό την προϋπόθεση ότι η σφαγή διενεργείται σε σφαγείο».
- 54 Εξάλλου, κατά το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού 1099/2009, ως «σφαγείο» για τους σκοπούς του κανονισμού αυτού νοείται η «εγκατάσταση που χρησιμοποιείται για τη σφαγή χερσαίων ζώων και εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του [κανονισμού 853/2004]».
- 55 Επομένως, από τον συνδυασμό του άρθρου 4, παράγραφοι 1 και 4, του κανονισμού 1099/2009 και του άρθρου 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού προκύπτει ότι, εντός της Ένωσης, η τέλεση της λατρευτικού τύπου σφαγής χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση επιτρέπεται, κατ' εξαίρεση, εφόσον η σφαγή αυτή πραγματοποιείται σε εγκατάσταση για την οποία απαιτείται έγκριση χορηγούμενη από τις αρμόδιες εθνικές αρχές και η οποία ανταποκρίνεται, προς τον σκοπό αυτό, στις σχετικές με την κατασκευή, τη διαρρύθμιση και τον εξοπλισμό τεχνικές απαιτήσεις που επιβάλλει ο κανονισμός 853/2004.
- 56 Πρέπει συναφώς να διευκρινιστεί ότι η παρέκκλιση την οποία επιτρέπει το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009 δεν επιβάλλει καμία απαγόρευση τελέσεως της λατρευτικού τύπου σφαγής εντός της Ένωσης, αλλά, αντιθέτως, συγκεκριμενοποιεί τη θετική δέσμευση του νομοθέτη της Ένωσης να επιτρέψει την πρακτική της σφαγής ζώων χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση, ώστε να διασφαλιστεί ο αποτελεσματικός σεβασμός της θρησκευτικής ελευθερίας, ιδίως των θρησκευόμενων μουσουλμάνων, κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας.
- 57 Η ερμηνεία αυτή επιβεβαιώνεται από την αιτιολογική σκέψη 18 του κανονισμού 1099/2009, στην οποία εκτίθεται σαφώς ότι ο κανονισμός αυτός εισάγει ρητή παρέκκλιση από την υποχρέωση αναισθητοποίησης των ζώων πριν από τη σφαγή, ακριβώς προς διασφάλιση του σεβασμού της θρησκευτικής ελευθερίας και της ελευθερίας εκδηλώσεως του θρησκευόμενου ή των πεποιθήσεων μέσω της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και μέσω των τελετών, όπως προβλέπεται στο άρθρο 10 του Χάρτη.
- 58 Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, προβλέποντας την υποχρέωση τελέσεως της λατρευτικού τύπου σφαγής εντός εγκεκριμένου σφαγείου ανταποκρινόμενου στις απαιτήσεις του κανονισμού 853/2004, το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, αποβλέπει απλώς στην οργάνωση και την οριοθέτηση, από τεχνικής απόψεως, της ελεύθερης τελέσεως της σφαγής ζώων χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση για θρησκευτικούς σκοπούς.
- 59 Η ως άνω τεχνική οριοθέτηση δεν είναι, αυτή καθαυτήν, ικανή να έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό του δικαιώματος των θρησκευόμενων μουσουλμάνων στη θρησκευτική ελευθερία.
- 60 Πράγματι, πρώτον, επισημαίνεται ότι το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, εξαρτά τη λατρευτικού τύπου σφαγή από την τήρηση των ίδιων τεχνικών προϋποθέσεων με εκείνες που ισχύουν, καταρχήν, για οποιαδήποτε σφαγή ζώων που τελείται στο εσωτερικό της Ένωσης, ανεξαρτήτως της εφαρμοζόμενης μεθόδου.

- 61 Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 78 των προτάσεών του, η υποχρέωση τελέσεως της πράξεως αυτής εντός εγκεκριμένου σφαγείου ανταποκρινόμενου στις τεχνικές απαιτήσεις που επιβάλλει ο κανονισμός 853/2004 αφορά γενικώς και αδιακρίτως κάθε διοργανωτή σφαγής ζώων, ανεξαρτήτως οποιασδήποτε σχέσεως προς συγκεκριμένη θρησκεία, και, επομένως, αφορά κατά τρόπο που δεν συνεπάγεται διακρίσεις όλους τους παραγωγούς ζωικού κρέατος στην Ένωση.
- 62 Δεύτερον, πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο νομοθέτης της Ένωσης, προβλέποντας τις ως άνω τεχνικές προϋποθέσεις, συμβίβασε τον σεβασμό των ιδιαιτέρων μεθόδων σφαγής που προβλέπονται από λατρευτικούς τύπους με την τήρηση των βασικών κανόνων που καθορίζονται με τους κανονισμούς 1099/2009 και 853/2004 για τη διασφάλιση της καλής μεταχείρισεως των ζώων κατά τη θανάτωσή τους καθώς και με την προστασία της υγείας των καταναλωτών ζωικού κρέατος.
- 63 Πράγματι, αφενός, η διασφάλιση της καλής μεταχείρισεως των ζώων συνιστά τον πρωταρχικό σκοπό του κανονισμού 1099/2009 και, ειδικότερα, του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού αυτού, όπως προκύπτει από τον ίδιο τον τίτλο του εν λόγω κανονισμού καθώς και από την αιτιολογική σκέψη 2.
- 64 Όπως έχει επισημάνει το Δικαστήριο, ενδεικτική της σημασίας που αποδίδεται στην καλή μεταχείριση των ζώων είναι, μεταξύ άλλων, η θέσπιση από τα κράτη μέλη του πρωτοκόλλου αριθ. 33, δυνάμει του οποίου η Ένωση και τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν πλήρως υπόψη τις ανάγκες καλής διαβίωσης των ζώων κατά τη διαμόρφωση και την υλοποίηση της πολιτικής της Ένωσης (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 19ης Ιουνίου 2008, *Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers και Andibel*, C-219/07, EU:C:2008:353, σκέψη 27, καθώς και της 23ης Απριλίου 2015, *Zuchtvieh-Export*, C-424/13, EU:C:2015:259, σκέψη 35).
- 65 Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο, ο νομοθέτης της Ένωσης εκτίμησε ότι, για να αποφευχθεί η υπερβολική και άσκοπη ταλαιπωρία των ζώων που θανατώνονται χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση, κάθε λατρευτικού τύπου σφαγή πρέπει να τελείται εντός σφαγείου το οποίο ανταποκρίνεται στις τεχνικές απαιτήσεις που επιβάλλει ο κανονισμός 853/2004. Πράγματι, όπως εκτίθεται κατ' ουσίαν στις αιτιολογικές σκέψεις 43 και 44 του κανονισμού 1099/2009, μόνο σε τέτοιου είδους σφαγεία είναι ιδίως δυνατόν τα ζώα αυτά «να ακινητοποιούνται ατομικά και με [κατάλληλα] μηχανικά μέσα», καθώς και να λαμβάνεται υπόψη η «επιστημονική και τεχνική πρόοδος» που σημειώνεται στον τομέα αυτό, προκειμένου να περιορίζεται όσο το δυνατόν περισσότερο η ταλαιπωρία των ζώων.
- 66 Αφετέρου, ο σκοπός που συνίσταται στην εξασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας της ανθρώπινης υγείας ώθησε τον νομοθέτη της Ένωσης, όπως προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 8 του κανονισμού 1099/2009, να προβλέψει ότι οι υπεύθυνοι των επιχειρήσεων τροφίμων φέρουν την ευθύνη για την ασφάλεια των τροφίμων, και να επιβάλει υποχρέωση τελέσεως της σφαγής ζώων εντός σφαγείων που ανταποκρίνονται στις σχετικές με την κατασκευή, τη διαρρύθμιση και τον εξοπλισμό τεχνικές απαιτήσεις που ορίζονται, ειδικότερα, στο παράρτημα III του κανονισμού 853/2004.
- 67 Πράγματι, όπως ανέφερε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 64 και 65 των προτάσεών του, με την έκδοση του ως άνω κανονισμού, ο νομοθέτης της Ένωσης επιδίωξε ρητώς να διασφαλίσει, σύμφωνα με τη βούληση που διατυπώνεται στην αιτιολογική σκέψη 2 του κανονισμού αυτού, ότι όλα τα τρόφιμα ζωικής προελεύσεως, ανεξαρτήτως του επιλεγέντος τρόπου σφαγής, θα παράγονται και θα διατίθενται στο εμπόριο σύμφωνα με αυστηρά πρότυπα που καθιστούν δυνατή τη διασφάλιση της υγιεινής και της ασφάλειας των τροφίμων, ώστε να αποφεύγονται κίνδυνοι για την ανθρώπινη υγεία.
- 68 Από τις ανωτέρω εκτιμήσεις προκύπτει ότι ο κανόνας του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, δεν είναι ικανός να συνεπάγεται, αυτός καθ'αυτόν, κανέναν περιορισμό του προστατευόμενου με το άρθρο 10 του Χάρτη δικαιώματος των θρησκευόμενων μουσουλμάνων στη θρησκευτική ελευθερία, κατά τη γιορτή της θυσίας.

- 69 Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι η απορρέουσα από τον κανόνα αυτόν υποχρέωση είναι ικανή να παρεμποδίσει, εντός των εδαφικών ορίων της Περιφέρειας της Φλάνδρας, την τέλεση της λατρευτικού τύπου σφαγής για πολλούς θρησκευόμενους μουσουλμάνους και ότι συνεπάγεται περιορισμό του δικαιώματός τους στη θρησκευτική ελευθερία.
- 70 Κατά το αιτούν δικαστήριο, οι εκτιμήσεις αυτές συνδέονται με το γεγονός ότι τα εγκεκριμένα σφαγεία που βρίσκονται εντός των εδαφικών ορίων της Περιφέρειας της Φλάνδρας και πληρούν τις απαιτήσεις του κανονισμού 853/2004 δεν παρέχουν επαρκή δυναμικότητα σφαγής που να ανταποκρίνεται στην αυξημένη ζήτηση για κρέας χαλάλ η οποία παρατηρείται κατά τη διάρκεια της γιορτής της θυσίας. Η δημιουργία, όμως, με ευθύνη της μουσουλμανικής κοινότητας, νέων εγκεκριμένων σφαγείων ή η μετατροπή σε εγκεκριμένα σφαγεία των προσωρινών χώρων σφαγής που λειτουργούσαν έως το έτος 2014 θα απαιτούσε υπερβολικά υψηλές χρηματοοικονομικές επενδύσεις. Επιπλέον, δεδομένου ότι η λατρευτικού τύπου σφαγή τελείται επί περιορισμένο χρονικό διάστημα, οι επενδύσεις αυτές δεν θα εξυπηρετούσαν τον σκοπό της αποτροπής της άσκοπης ή υπερβολικής ταλαιπωρίας των ζώων ούτε θα συνέβαλλαν στην παροχή καλύτερων εγγυήσεων στον τομέα της δημόσιας υγείας. Επίσης, θα αποδεικνύονταν ενδεχομένως δυσανάλογες σε σχέση με τα επιπλέον οφέλη που θα προέκυπταν για τη διασφάλιση της καλής μεταχείρισης των ζώων και την προστασία της δημόσιας υγείας.
- 71 Εντούτοις, στο πλαίσιο αυτό, πρέπει ευθύς εξαρχής να υπομνησθεί, ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, το κύρος μιας πράξεως της Ένωσης πρέπει να εξετάζεται σε συνάρτηση με τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που υφίσταντο κατά την ημερομηνία κατά την οποία εκδόθηκε η πράξη αυτή. Οσάκις ο νομοθέτης της Ένωσης καλείται να εκτιμήσει τα μελλοντικά αποτελέσματα ρυθμίσεως την οποία πρόκειται να θεσπίσει και τα αποτελέσματα αυτά δεν μπορούν να προβλεφθούν με ακρίβεια, η εκτίμησή του δεν μπορεί να τεθεί εν αμφιβόλω παρά μόνον εφόσον προκύπτει ότι αυτή είναι προδήλως εσφαλμένη με βάση τα στοιχεία που διέθετε κατά τον χρόνο θεσπίσεως της επίμαχης ρυθμίσεως (αποφάσεις της 17ης Οκτωβρίου 2013, *Schaible*, C-101/12, EU:C:2013:661, σκέψη 50, και της 9ης Ιουνίου 2016, *Pesce κ.λπ.*, C-78/16 και C-79/16, EU:C:2016:428, σκέψη 50).
- 72 Επομένως, το κύρος διατάξεως του δικαίου της Ένωσης εκτιμάται βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της διατάξεως αυτής και δεν μπορεί να εξαρτάται από τις ιδιάζουσες περιστάσεις μιας συγκεκριμένης περιπτώσεως (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, *Ordre des barreaux francophones et germanophone κ.λπ.*, C-543/14, EU:C:2016:605, σκέψη 29).
- 73 Εν προκειμένω, αφενός, από την ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία προκύπτει ότι ο προβληματισμός του αιτούντος δικαστηρίου που εκτίθεται στη σκέψη 70 της παρούσας αποφάσεως αφορά περιορισμένο μόνο αριθμό δήμων της Περιφέρειας της Φλάνδρας. Επομένως, ο προβληματισμός αυτός δεν μπορεί να θεωρηθεί ως εγγενώς συνδεδεμένος με την εφαρμογή, σε ολόκληρη την Ένωση, του κανόνα του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού.
- 74 Συγκεκριμένα, απλώς και μόνο το γεγονός ότι η εφαρμογή του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, θα μπορούσε να περιορίσει την ελευθερία τελέσεως λατρευτικού τύπου σφαγών σε ορισμένη περιοχή ενός συγκεκριμένου κράτους μέλους δεν είναι ικανό να επηρεάσει το κύρος της διατάξεως αυτής υπό το πρίσμα του άρθρου 10 του Χάρτη. Πράγματι, δεδομένου ότι ο κανονισμός 1099/2009 παράγει αποτελέσματα σε όλα τα κράτη μέλη, η εξέταση του κύρους του πρέπει να διενεργηθεί λαμβάνοντας υπόψη όχι την ειδική περίπτωση ενός και μόνο κράτους μέλους, αλλά την κατάσταση του συνόλου των κρατών μελών της Ένωσης (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 4ης Μαΐου 2016, *Πολωνία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, C-358/14, EU:C:2016:323, σκέψη 103 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 75 Κατά τα λοιπά, σύμφωνα με τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία, οι ενδεχόμενες πρόσθετες δαπάνες περί των οποίων κάνει λόγο το αιτούν δικαστήριο δεν αποτέλεσαν εμπόδιο για τη συμμόρφωση, κατά το έτος 2015, δύο πρώην προσωρινών χώρων σφαγής

ευρισκόμενων στην Περιφέρεια της Φλάνδρας και, κατά το έτος 2016, τριών τέτοιων εγκαταστάσεων, προς τον κανόνα του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού.

- 76 Αφετέρου, ο προβληματισμός περί ενδεχόμενων πρόσθετων δαπανών αποτελεί συνάρτηση συγκυριακών περιστάσεων εντοπιζόμενων αποκλειστικώς στο εσωτερικό ενός μόνον κράτους μέλους.
- 77 Πράγματι, η ανάγκη ιδρύσεως νέων σφαγείων που να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του κανονισμού 853/2004, σε συνδυασμό με το ενδεχόμενο πρόσθετων δαπανών για τη μουσουλμανική κοινότητα σε περίπτωση ικανοποίησης της ανάγκης αυτής, απορρέει αποκλειστικώς από την προβαλλόμενη έλλειψη δυναμικότητας των εγκεκριμένων σφαγείων εντός των εδαφικών ορίων της Περιφέρειας της Φλάνδρας.
- 78 Όμως, το περιστασιακό αυτό ζήτημα δυναμικότητας σφαγής εντός των εδαφικών ορίων συγκεκριμένης περιοχής ενός κράτους μέλους, το οποίο συνδέεται με την αυξημένη ζήτηση για λατρευτικού τύπου σφαγές κατά το περιορισμένο χρονικό διάστημα της γιορτής της θυσίας, είναι απόρροια της συνδρομής περιστάσεων εντοπιζόμενων στο εσωτερικό ενός μόνον κράτους μέλους, οι οποίες δεν μπορούν να επηρεάσουν το κύρος του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού αυτού, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού.
- 79 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι οι αμφιβολίες που διατύπωσε το αιτούν δικαστήριο ως προς την ενδεχόμενη προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας λόγω της δυσανάλογης οικονομικής επιβαρύνσεως την οποία θα υποχρεώνονταν να φέρουν οι ενδιαφερόμενες μουσουλμανικές κοινότητες δεν είναι βάσιμες και δεν είναι ικανές να ανατρέψουν την εκτιθέμενη στη σκέψη 68 της παρούσας αποφάσεως εκτίμηση ότι ο κανόνας του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, δεν συνεπάγεται, αυτός καθ'αυτόν, κανένα περιορισμό του δικαιώματος των μουσουλμάνων στη θρησκευτική ελευθερία, το οποίο κατοχυρώνεται με το άρθρο 10 του Χάρτη.
- 80 Από το σύνολο των ανωτέρω εκτιμήσεων συνάγεται ότι από την εξέταση του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, δεν προέκυψε κανένα στοιχείο ικανό να επηρεάσει το κύρος της διατάξεως αυτής υπό το πρίσμα του άρθρου 10 του Χάρτη.

Επί του κύρους του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, υπό το πρίσμα του άρθρου 13 ΣΛΕΕ

- 81 Όσον αφορά την εκτίμηση του κύρους του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, υπό το πρίσμα του άρθρου 13 ΣΛΕΕ, η τελευταία αυτή διάταξη προβλέπει ότι η Ένωση και τα κράτη μέλη λαμβάνουν πλήρως υπόψη τους τις απαιτήσεις καλής διαβιώσεως των ζώων, τηρώντας ταυτοχρόνως «τις νομοθετικές ή διοικητικές διατάξεις και τα έθιμα των κρατών μελών που αφορούν ιδίως τα θρησκευτικά τυπικά, τις πολιτιστικές παραδόσεις και την κατά τόπους πολιτιστική κληρονομιά».
- 82 Συναφώς, πρέπει εντούτοις να διαπιστωθεί, όπως επισήμανε η Επιτροπή με τις γραπτές παρατηρήσεις της, ότι, εν προκειμένω, δεν προκύπτει σαφώς από την ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία ποιες είναι οι βελγικές νομοθετικές και διοικητικές διατάξεις ή ποια είναι τα βελγικά έθιμα τα σχετικά με τους λατρευτικούς τύπους της γιορτής της θυσίας που καλύπτονται από το άρθρο 13 ΣΛΕΕ. Πράγματι, η βελγική νομοθεσία που ίσχυε κατά τον χρόνο υποβολής της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως προβλέπει ότι η λατρευτικού τύπου σφαγή πρέπει υποχρεωτικά να τελείται εντός εγκεκριμένου σφαγείου ανταποκρινόμενου στις απαιτήσεις του κανονισμού 853/2004. Ως εκ τούτου, οι μόνες διατάξεις του εθνικού δικαίου σε θέματα λατρευτικών τύπων τις οποίες θα μπορούσε να

αφορά η εφαρμογή του κανόνα του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, είναι εκείνες που ίσχυαν έως τις 4 Ιουνίου 2015, ημερομηνία εκδόσεως της επίμαχης εγκυκλίου.

- 83 Εν πάση περιπτώσει, ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται στις ως άνω διατάξεις του εθνικού δικαίου, γεγονός παραμένει ότι, δεδομένου ότι, σύμφωνα με όσα κρίθηκαν ανωτέρω, ο κανόνας που απορρέει από την εφαρμογή του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, δεν συνεπάγεται κανέναν περιορισμό του κατοχυρωμένου με το άρθρο 10 του Χάρτη δικαιώματος των θρησκευόμενων μουσουλμάνων στη θρησκευτική ελευθερία, από κανένα στοιχείο που υποβλήθηκε προς εξέταση στο Δικαστήριο δεν είναι δυνατόν να συναχθεί, για τους ίδιους λόγους με εκείνους που εκτέθηκαν στις σκέψεις 56 έως 80 της παρούσας αποφάσεως, ότι το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, είναι ανίσχυρο υπό το πρίσμα του άρθρου 13 ΣΛΕΕ.
- 84 Βάσει του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι από την εξέταση του προδικαστικού ερωτήματος δεν προέκυψε κανένα στοιχείο ικανό να επηρεάσει το κύρος του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, υπό το πρίσμα του άρθρου 10 του Χάρτη και του άρθρου 13 ΣΛΕΕ.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 85 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπíπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

Από την εξέταση του προδικαστικού ερωτήματος δεν προέκυψε κανένα στοιχείο ικανό να επηρεάσει το κύρος του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού (ΕΚ) 1099/2009 του Συμβουλίου, της 24ης Σεπτεμβρίου 2009, για την προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο ια', του κανονισμού αυτού, υπό το πρίσμα του άρθρου 10 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του άρθρου 13 ΣΛΕΕ.

(υπογραφές)